

VOOR DE POORT WAS EEN VOETBALVELDJE.

HIER WOONDE JONAS GROENTE MAN. CLUBLOKAAL

HET 'EERSTE STRAATJE'
(VANAF 1932 BLAUWE DISTELWEG)
WAS HET TONEEL VAN VEEL RUZIE.

HET KANTOOR VAN
DE OPZICHTERES

DE FAMILIE WRIEDE WOONDE OP NR.127

MOZES VISKOPER BEGON HIER,
IN 1929. HIJ VERHUISDE NOG
TWEË KEER IN ASTERDORP

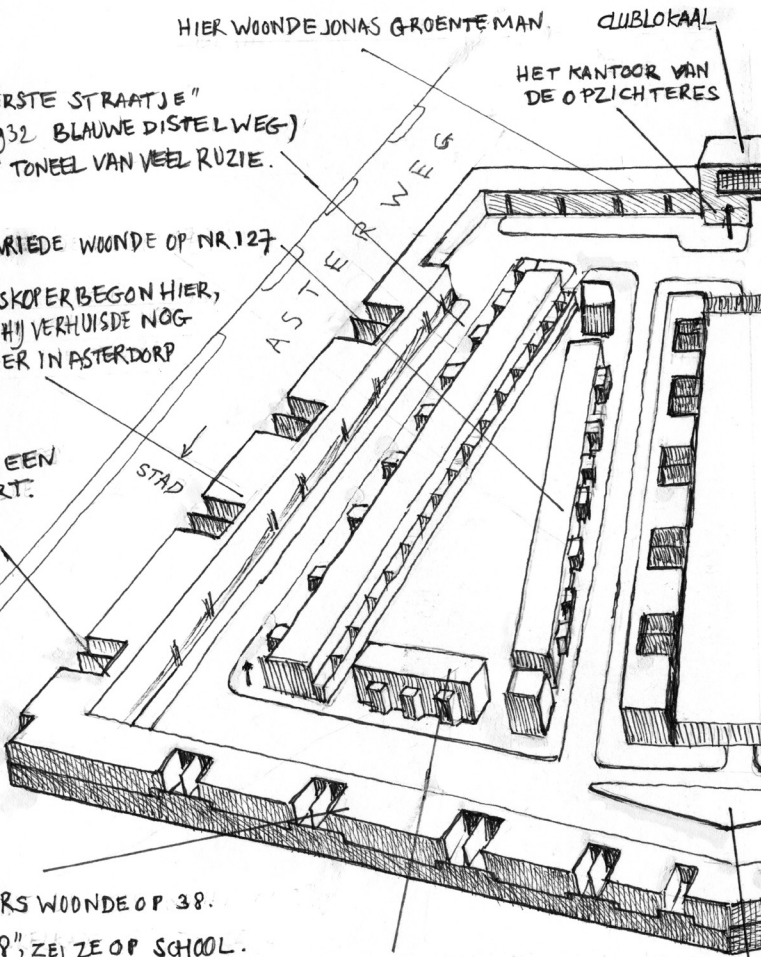
HIER KWAMEEN
TWEËDE POORT.
SCHEELDE
VEEL
OMLOPEN.

GONNIE LAMBERS WOONDE OP 38.

"RANONKELKADE 38", ZEI ZE OP SCHOOL.

TEGENOVER SERVAIS OP NR.43
WAS "HET HOEKJE MET DE JODEN".
GEPRAAT DAAROVER VOND HIJ
"MIDDELEEUWS".

HIER VERSCHENEN IN 1931 DRIE BOOMPJES -

DE CONCIERGE HAD DE BAL.

HET BADHUIS OPENDE IN 1929 - GEBRUIK VERPLICHT.

DE WONING VAN
CONCIERGE VARENHORST

HET WASHUIS GING IN 1929 OPEN.
HET FEESTJE WAS OMSTREDEN.

OPA KRUIJEL WOONDE ELFJAAR OP NR. 81,
MET ZIJN JOPIE, DIE DE KAARTEN LEGDE.

OP 98 WOONDE DE GEREFORMEERDE
MEVROUW VAN DER HOEK TWEË JAAR.
VOORAL OP ZONDAGEN HAD ZIJ
HET ZWAAR.

OP 91 BEZOCHTEN ZWITSERSE
POLITICI HET MODELGEZIN JANSSEN.

OP NR. 95 WOONDE DE WEDUWE
OLIVIER, MET HAAR ACHT
KINDEREN.

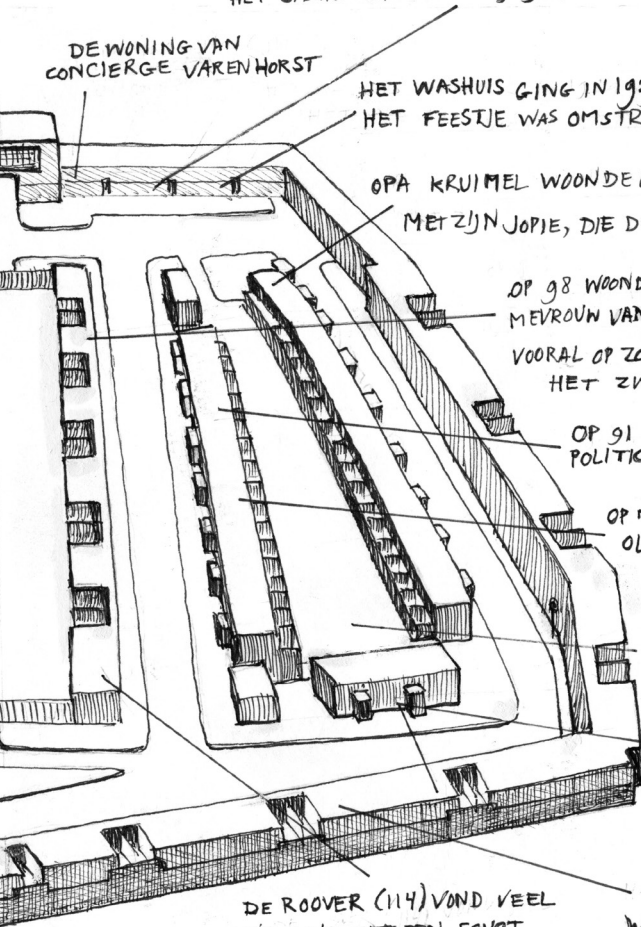
DE ZANDBAK WAS
'VAN DE KATHOLIEKEN'.

DE OUDE MEVROUW THOMAS
KWAM TEGEN OVER HAAR
DOMINANTE SCHOONZON
TE WONEN.

DE ROOVER (114) VOND VEEL
NAVOLGING MET EEN SCHOT
DAT DE KEUKEN NETJES VAN
DE WOONKAMER SCHEIDDE.
HET MOCHT NIET.

HALBERSTADT VAN NR. 58
WERD IN 1938 NA TWEË JAAR
ONTRUIMD, WEGENS
OVERLAST.

HET EERSTE GROEN.

INHOUD

Inleiding	11
1 Het klasje van Peek	23
2 Op zoek naar de ontoelaatbaren	41
3 ‘Geen w.c. Geen betrouwbaar gezin’	52
4 De eerste jaren: roem, ruzie en regels	63
5 Voorzitter Groenteman	81
6 De zinkput en de hyperasocialen	95
7 Het verlies van De Miranda	110
8 Schaamte en zorg	119
9 De macht van de administratie	137
10 Omzien	153
11 Het bittere slot	172
12 De erfenis van Asterdorp	194
Slotbeschouwing	203
Verantwoording en dank	211
Bronnen	215
Noten	221

INLEIDING

‘WelEdelengeleerden en gestrengenden Heer Wethouder Amsterdam,’ zo begon Bram Viskoper op 16 februari 1931 zijn brief aan S.R. de Miranda. ‘Ondergeteekende Wensch gaarne zoo spoedig mogelijk een onderhoud met U edelen Heer bij dat niet mogelijk wensch ik dan van u edelen heer dat u dan deze brief met de volgende inhoud zoudt behandelen.’

Het zal midden in de nacht geweest zijn dat Bram Viskoper achter de keukentafel plaatsnam om zijn brief te schrijven. Een moment van rust in een huis vol drukte. Maar stil was het niet. Dat was het immers nooit in de Zwanenburgerstraat, het centrum van de Joodse wijk, pal achter het Waterlooplein. Ratelden er eindelijk geen karren met vloekende kooplui erachter meer door de straat, dan vloog een echtpaar elkaar wel in de haren of waggelde een stoet dronken zeelui joelend de Staalstraat uit, het eiland Vlooienburg op. En door die rommelige herrie heen beierden op gezette tijden de klokken van de Zuiderkerk. ‘Daar ik op het oogenblik op een woning woont van negen gulden huur per week en ik daar in achterstallig bent gebleven moet ik u melden als dat ik met mij gezin van man, vrouw en 13 kinderen in de loop van deze twee dagen het

kan ook nog in de loop van de dag van heden gebeuren op straat wordt gezet wegens huurschuld...'

Bram Viskoper had een lange dag achter de rug. Op zoek naar een nieuwe woning, een die niet te veel kostte en waar hij onmiddellijk in kon trekken, was hij naar Amsterdam-Noord gelopen, naar Asterdorp. Zijn broer Moos woonde daar al een jaar of twee en hij had Bram uitgenodigd om er ook heen te verhuizen. 'Je moet naar de opzichteresse gaan en zeggen dat je werkloos bent en dertien kinderen hebt, een zieke vrouw thuis en geen geld meer. Dat komt door de crisis die de schuld is van de kapitalisten.' Zoiets zal Moos hebben gezegd. 'En als ze je niet willen helpen, zeg je dat je een broer bent van Ome Moos. Ze kennen mij allemaal op 't dorp.'

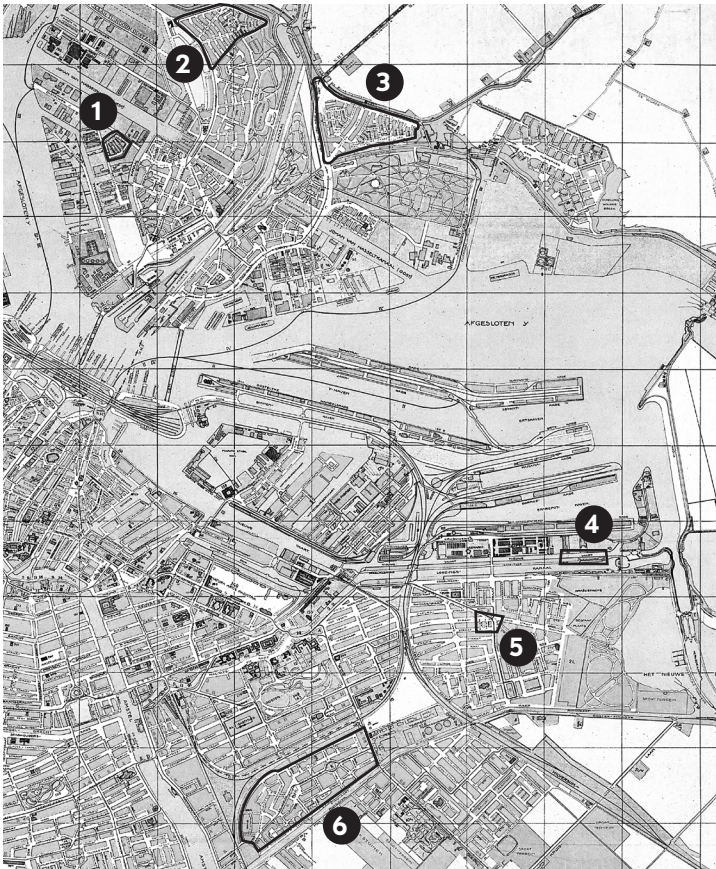
Ruim een uur had de wandeling geduurd, met halverwege de pont over Het IJ. Bij het begin van de Van der Pekbuurt hield hij de kade aan tot de brug. Daarna volgde hij de Asterweg, een klinkerweg met aan weerszijden loodsen en fabrieken. De asfaltfabriek, waarvan de stank ondraaglijk was, de British American Tobacco Industry, Van Leers Vatenfabriek, bouwbedrijf Hillen & Roosen, stoomwasserij De Lelie, de uitgebrande fietsfabriek De Magneet. Tegenover de restanten van de fietsfabriek stond een muur van vier meter hoog en zeker honderd meter lang. Op het eind ging de muur de hoek van de Asterdorpweg om, richting Distelweg. Halverwege de Asterdorpweg omklemde die muur een groot gebouw, model schoenendoos. Het was een donker gebouw met centraal een rechthoekige opening. Boven deze poort hing een bordje, besmeurd maar toch, als je goed keek kon je het opschrift lezen: TYDELYK TEHUIS VOOR GEZINNEN. Onder de poort zal Bram Viskoper zijn aangesproken door de 'opzichteresse', een rijzige, jonge vrouw met opgestoken haar. 'De pollepel' noemden de kinderen van het dorp haar. Lopend door het dorp, op zoek naar zijn broer, zag Bram taferele die hem vertrouwd voorkwamen. Kinderen die sliertten over straat, mannen

die leunden tegen een gevel, sommigen met hun trommel of harmonica voor zich, vrouwen die kibbelden en krijsten.

Het was het beeld en geluid van alledag op Vlooienburg en Valkenburg, de buurten waar hij was opgegroeid, maar dit decor was anders. Een paar ommuurde straatjes met allemaal platte huisjes, zoiets had hij nog nooit gezien. Er was geen gracht en dus ook geen brug, er was geen winkel, geen school, geen café en vooral: er was geen uitzicht. Welke kant je ook opkeek, je zag altijd een muur. Sommige huisjes waren leeg, de ruiten ingegooid. Bram Viskoper, nu eens uitbater van een haringstal, dan weer opkoper van vodden of handelaar in speelgoed, moet zich achter de oren hebben gekrabd. Toch probeerde hij direct bij de opzichteresse een woning te huren, de nood was immers hoog. Een oude huurschuld van f 60,80 bij de gemeente brak hem nu op. De opzichteresse stuurde hem met lege handen terug naar de stad waarna hij het hogerop zocht: ‘... liever had ik zoo spoedig mogelijk een onderhoud met u Edelen heer daarover gehad, dan had ik u beter de zaak kunnen refereeren dat kan ik u niet zoo per brief doen.’

Wethouder De Miranda schoof de brief door naar zijn topambtenaar Arie Keppler. Ingenieur Keppler was vanaf de oprichting in 1915 directeur van de Gemeentelijke Woningdienst, maar bovenal geestelijk vader van Asterdorp. Twee dagen later had Keppler zijn advies klaar: ‘In de week van 9-16 Februari 1931 heeft Viskoper zich naar het Asterdorp begeven met verzoek hem daar te plaatsen. Het bleek echter, dat hij uit zijn woning in de Zwanenburgerstraat 53hs gezet was, of zou worden, wegens het maken van f 72,- huurschuld. Ik acht het niet gewenscht Viskoper alsnog in een gemeentewoning te plaatsen daar adressant verschillende malen ervan blijkt heeft gegeven, niet voornemens te zijn aan zijn verplichting in zake het betalen der huur te voldoen.’

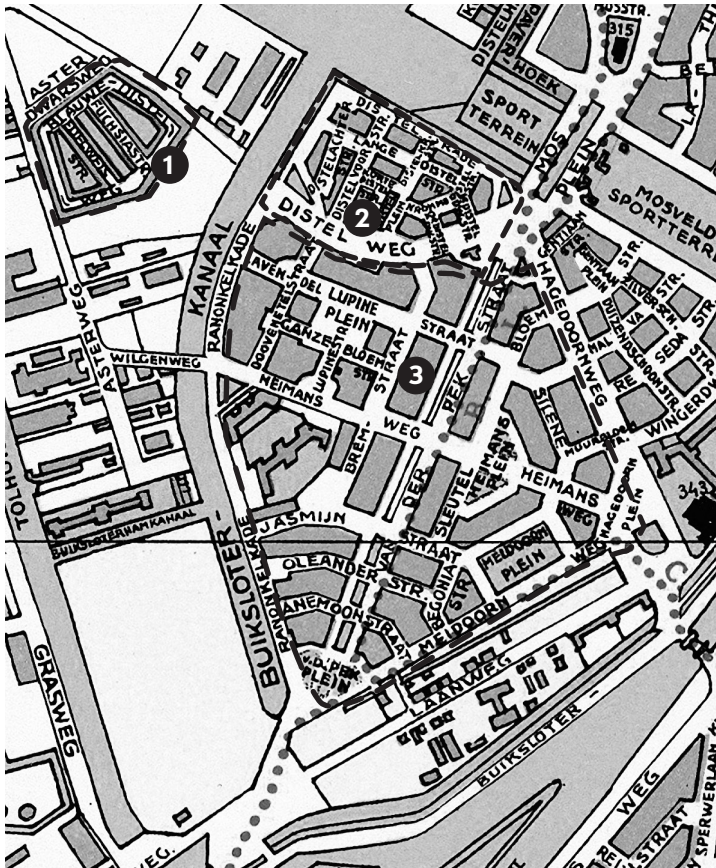
Soms trok De Miranda zich iets aan van dergelijke adviezen, maar als het even kon, gaf hij wanbetalers een

Amsterdam in 1934, uitgegeven door Van Holkema & Warendorf

1. Asterdorp; 2. Floradorp; 3. Tuindorp Buiksloot; 4. Zeeburgerdorp;
5. Javaplein; 6. Transvaalbuurt

nieuwe kans. Zeker als hij in zo'n verzoek zijn eigen jeugd weerspiegeld zag: een ongeschoolde man, geboren in een krot in de oude Jodenbuurt, opgegroeid in armoede, tastend naar houvast. Bram Viskoper kreeg dus nog een laatste kans: hij mocht naar Asterdorp.

Amsterdam-Noord in 1936, uitgegeven door Van Holkema & Warendorf
 1. Asterdorp; 2. Disteldorp; 3. Van Der Pekbuurt

Honderd jaar geleden woonden in Amsterdam twintigduizend mensen onder de grond. Het is nu nauwelijks meer voor te stellen: duizenden kruipruimtes gevuld met kinderrijke gezinnen. Vaak lag op de vloer van het enige vertrek een laagje drab, een ongemak dat bewoners bestreden met houten vlonders. Dit verergerde wel een ander probleem: de kelders waren meestal 1,60 meter hoog ter-

wijl de gemiddelde Amsterdammer toen 1,72 meter lang was. Geen wonder dat al die mensen, als het even kon, de straat opzochten. Naast de kelderwoningen telde de stad ook een enorm aantal bovengrondse krotten, vooral in de oude wijken in de binnenstad. Binnenterreinen in bijvoorbeeld de Jordaan waren volgebouwd met hokken om de toestroom van het platteland te kunnen herbergen. Het was de prijs van de vooruitgang, van economische voorspoed en werkgelegenheid.

Omdat de particuliere woningbouw geen soelaas bood voor de stroom arbeidersgezinnen op zoek naar een huis, bouwden zowel woningbouwverenigingen als de gemeente Amsterdam duizenden goede, goedkope woningen.¹ De woningen van de woningbouwverenigingen gingen vooral naar arbeiders met een vaste baan; de gemeentewoningen waren bestemd voor arbeidersgezinnen die een stapje lager op de maatschappelijke ladder stonden. Er zaten ook veel bewoners van kelders en krotten tussen die de gemeente 'niet netjes genoeg' vond om ze de sleutel van zo'n fonkelnieuwe woning te overhandigen. Voor zulke gezinnen bouwde de Gemeentelijke Woningdienst op een afgelegen industrieterrein in Noord het Asterdorp. Hier werden deze gezinnen heropgevoed, je zou het een sociale quarantaine-inrichting kunnen noemen. In de gezinsrapporten van deze bewoners staat als reden voor plaatsing stevast opgegeven: ontoelaatbaar. Een term die we letterlijk moeten nemen. Niet toelaatbaar in een normale woning van de gemeente of – treetje hoger – van een woningbouwvereniging. Ook dat 'niet netjes genoeg' betekent precies wat er staat. Gezinnen die bleven steken in de schaamteloze gewoonten van de krottenwijken, moesten zich ontwikkelen tot fatsoenlijke arbeidersgezinnen.

De scheiding tussen de goede en slechte krotbewoners had als belangrijk nevenvoordeel dat de goeden zich direct verheven wisten. Eindelijk konden zij ook eens naar beneden kijken in plaats van altijd maar omhoog. De ruim

27 000 sociale huurwoningen die tussen 1915 en 1930 verzezen in de 'tuindorpen' en andere uitbreidingswijken van Amsterdam, waren voor hen gereserveerd. Tegelijk vormden die nieuwe woningen in aantrekkelijke wijken een wenkend perspectief voor de gezinnen die tijdelijk in Asterdorp verbleven. Zo werden de rommelaars met de wortel en de stok gedreven naar een 'net' bestaan. Een bestaan waar de man werk had of zocht, en dus niet rondhing en dronk. Waar de vrouw elke ochtend de bedden opmaakte, de vloeren boende en, let op, de wasmand niet midden in de kamer zette. Waar man en vrouw zich vooral niet bemoeiden met de burens, die hardnekkige kwaal uit de sloppenwijk. En waar ze elke avond de schone gordijnen dichttrokken. Want voortaan woonden man en vrouw samen binnenshuis in plaats van apart buitenshuis.

Als doelwit van deze gemeentelijke opvoedkundige ambities hebben tussen 1927 en 1940 in Asterdorp ruim drieduizend mensen gewoond. Toen Asterdorp eind 1940 moest worden leeggemaakt om Rotterdamse daklozen, slachtoffers van het bombardement in mei op hun stad, voor de winter op te vangen, was er nog maar een handjevol ontoelaatbaren over. Begin 1942 stond het dorp helemaal leeg. Terwijl de Woningdienst plannen maakte om Asterdorp geschikt te maken voor gewone woningzoekenden, had de Duitse bezetter een ander idee. Een afgezonderde wijk met ruim een halve kilometer muur er omheen, daar konden ze wel wat mee. Asterdorp werd een Joods getto.

Pas na de oorlog werd de muur geslecht. Voortaan was het een buurtje zonder etiket, bestemd voor mensen zonder etiket. Maar met een nieuw probleem: vocht. Nou ja, nieuw... bij de oplevering in 1927 waren de muren al te nat om te behangen. Nu er voor het eerst gewone criteria op de woningen werden losgelaten, luidde het vocht direct de ondergang van Asterdorp in. In 1955 kwam de sloper langs, alleen het poortgebouw bleef staan. Het werk was in twee

weken gedaan; niemand pinkte een traantje weg. Binnen de kortste keren was Asterdorp uit het collectieve geheugen verdwenen.

Begin jaren tachtig hoorde ik voor het eerst van Asterdorp. Vanuit een oud schoolgebouwtje aan het Distelplein werkte ik bij het Gemeentelijk Woningbedrijf, de voormalige Woningdienst, aan de verbreiding van bewonerszeggenschap. Onze vestiging stond op het punt te verhuizen naar een modern onderkomen. Goede reden om het archief eens op te ruimen. Na een paar dagen ordenen en labelen bleef er een vijftal dozen over met opschriften als Complex Tolhuis, Complex N en Complex TS. Het kwam op mij over als abracadabra, terwijl ik toch twee jaar lang alle buurtjes had afgestruind. Ook de opzichters, die alle tuindorpen kenden, hadden geen idee waar die aanduidingen op wезen. De woningmaatschappelijk werkster wel: 'O, dat zijn de dozen van Asterdorp. Dat lag hier verderop.' Ze wees naar de brug aan het eind van de Distelweg. 'Allang gesloopt. Kan allemaal weg.' Toen ik echter een doos opende en stuitte op een krantenartikel over 'het asocialedorp' en de foto van een muur, was mijn nieuwsgierigheid gewekt: de dozen gingen mee naar huis.

Bladerend door de ambtelijke nota's en bewonersrapporten tekenden zich de contouren af van een gesloten oord met verheven doeleinden. Ik las over 'resocialisatie' van 'sociaal achterlijken' in een 'tijdelijk verblijf'. Wie werden hier eigenlijk apart gezet? Waarom koos de gemeente voor deze aanpak? En wat deed dit allemaal met de mensen die er woonden? Met de kinderen die er opgroeiden? In het voorjaar van 1984 sprak ik zestien ex-bewoners die hadden gereageerd op een advertentie die ik in een huis-aan-huisblad in Amsterdam-Noord had geplaatst. Ook de oudste dochter van De Miranda ('de pollepel') interviewde ik over

haar werk als opzichteresse in Asterdorp.

Kort daarna vertrok ik bij het Gemeentelijk Woningbedrijf; Asterdorp verdween uit mijn blikveld. In de jaren negentig – ik was toen voorzitter van het Amsterdamse Stadsdeel Zeeburg – moest ik er nog wel eens aan terugdenken. Als ambtenaren plannen maakten om het gedrag van bewoners te beïnvloeden, riep diep in mij een piepstemmetje heel zachtjes ‘Asterdorp’ of, iets luider, ‘be-moeial’. Plannen om de groetplicht in te voeren, om alleenstaanden met elkaar in contact te brengen, om mensen op te roepen samen een perkje te wieden: telkens rinkelde het belletje van Asterdorp. Intussen lagen naast de archiefdozen op zolder de zestien interviews, uitgetypt en wel. En twee keer per jaar belde Annie Olivier op, een van die zestien ex-bewoners: of ik nog wat ging doen met haar verhaal. Zou Betty Groenteman nog leven, vroeg ik me wel eens af. Ik had haar nog een heleboel vragen te stellen. Over haar vader Jonas bijvoorbeeld, voorzitter van de opstandige bewonersvereniging De Lelie.

Ergens in 2013 stuurde een vriend me een oproep tot crowdfunding toe. Over Asterdorp. ‘Dat was toch jouw dorp?’ Nu wilde een documentairemaakster er een film over maken. Een week later zat ik met Saskia van den Heuvel aan de koffie, informatie uit te wisselen. En al snel besefte ik: Asterdorp was niet weg, nooit weggeweest. Ik ging opnieuw de archieven in, maar nu dieper, en las de eindeloze rij gezinsrapporten van de woningopzichters. Stap voor stap kon ik een compleet beeld creëren van de dagelijkse belevenissen in het dorp, de saamhorigheid, de ruzies, het kleine leed en de politieke botsingen. Ik spitte de privécorrespondentie tussen wethouder Floor Wibaut en topambtenaar Keppler door, zwagers die twee handen op één buik waren. Ik las verslagen van bijeenkomsten waarin wethouder De Miranda onverbloemd zijn mening gaf over Asterdorp.

Als je alle informatie uit al die documenten op een rij